

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Рівне – 2018

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 30. – Рівне: РДГУ, 2018. – 241 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій - доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт - доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 30 листопада 2018 р.*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

14. Korobka N.Y. Tsertelev (knyaz Nykolai Andreevych) // Entsiklopedycheskyi slovar Brokhauza y Efrona: V 86 tomakh (82 t. y 4 dop.). — SPb. : Brokhauz-Efron, 1890–1907. — 1903. — T. XXXVIII. S. 112.
15. Koziura I. Istorychni postati Posullia / I.Koziura, V.Koziura // Poltavskyi literator. — Poltava, 2001. Rezhym dostupu: <http://histpol.narod.ru/person/pers-23/pers23-001.htm>
16. Pohribnyi A. Tserteliev M. Rezhym dostupu: <https://ukrlit.net/info/dovidnik/353.html>
17. Tsertelev, knyaz Nykolai Andreevych // Russkyi byohrafycheskyi slovar: v 25-ty tomakh. — SPb.-M., 1896-1818. — T. 21: Faber – Tsiavlovskiy. — 1901. S. 481-483.
18. Bakanidze O. Kyivskyi universytet – oseredok osvity hruzynskoi molodi / O.Bakanidze, N.Naskidashvili, S.Chkhatarashvili // Ukrainoznavchyi almanakh. — Vypusk 17. — S.127-130.
19. Vasyliiev K.K. Hohitidze Semen Kostiantynovych / K.K. Vasyliiev. Rezhym dostupu: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=25671
20. Muzychko O. «Jak bahato spilnoho u tsoho narodu z nashym!»: tradytsii spilnoi borotby hruzyniv ta ukraintsiv za natsionalnu voliu. Rezhym dostupu: <http://dontsovnica.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=467>
21. Chkuasely Y.H. Shyo Alekseevych Chytadze. Rezhym dostupu: <http://www.dates.gnpbu.ru/3-8/Chitadze/chitadze.html>

УДК 94(477.81/.82)»17/191»:334.713

Світлана Мартинчук

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНІ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. промислове виробництво на Волині, засноване на ручній праці, репрезентували кустарні промисли, ремесло та мануфактури.

Поряд з ремеслом у міському господарстві були поширені різноманітні промисли. Ними займалися чимало містян, а також багато сільських мешканців, позаяк це зайняття слугувало додатковим заробітком. Крім того, така діяльність ставала популярною у період, вільний від сільськогосподарських робіт. Зростання чисельності кустарних виробників змусила державні органи Російської імперії виокремити кустарне виробництво у самостійну галузь економіки і забезпечити законодавчо його функціонування.

На Волині були поширені різноманітні промисли. Їхній характер визначався природними умовами й розвитком торгівлі. Значне місце серед промислів посідало млинарство, залізорудне виробництво, гутництво, гончарство, селітроваріння виробництво будівельних матеріалів, ткацтво, деревообробні промисли. Серед місцевого населення поширювалися промисли, пов'язані з обробкою деревини: теслярство, стельмахівство, бондарство, столярство. Широкого розповсюдження досягло в краї поташне виробництво, яким займалися як ремісники-кустарі, так і робітники на заводах. Привабливим і прибутковим виявився каменотесний промисел. Основну відмінність кустарного виробництва від ремісничого у XIX ст. вбачали в умовах збуту продукції.

Ключові слова: Волинь, кустарне виробництво, млинарство, залізорудне виробництво, гутництво, гончарство.

At the end of the XVIII – early XIX centuries industrial production in Volyn, based on manual labor, was represented by handicrafts, crafts and manufactories.

Along with the craft in the city household a variety of industrial enterprises were spread. A lot of city citizens as well as many rural inhabitants were involved in them, because it was their additional income. In addition, such activities were popular in the period free of agricultural work.

By the second half of the XIX century, little attention had been paid to artisanal production from the side of the state. It was not separated into a definite branch. Subsequently, the main difference between handicraft production and the craft was seen in terms of product sales. If the craftsmen worked for a particular customer and formed their relationship with him directly, the handicraft industry, even when its products were aimed at the market, was oriented towards an abstract consumer. The growth of the number of craftsmanship producers forced the state authorities of the Russian Empire to separate artisanal production into an independent branch of the economy and to ensure its functioning legally.

In the Volyn province, the growth of artisan production in almost all counties was favorably influenced by a number of factors, among which the following ones should be highlighted: the proximity to the sources of raw materials, favorable market conditions, and the historical tradition of the development of a certain type of handicraft production.

Various crafts were widely spread in Volyn. Their character was determined by natural conditions and the development of trade. Significant place among the industries was taken by milling, iron ore production, glass production, pottery, saltpeter production, building materials production, weaving, and woodworking industries.

The trades associated with the processing of wood were popular with the local population, for example, carpentry, cooper's trade, wheelwright's work. The potash production was widespread in the province, artisans, as well as workers at factories were engaged in it. Stone carving appeared to be an attractive and profitable craft.

Key words: *Volyn, handicraft production, milling, iron ore production, glass production, pottery.*

Кінець XVIII ст. позначився новими процесами в економічному житті країн Центральної та Східної Європи. Поглиблення суспільного поділу праці й розширення сфери товарно-грошових відносин розхитувало одну з основних підвалин кріпосницького ладу – натуральне господарство. Селяни все більше починають займатися дрібнотоварними кустарними промислами.

У науковій літературі знаходимо різноманітні трактування кустарного виробництва – від розгляду як звичайного домашнього виробництва до характеристики його як селянським промислом. На думку, А. Задорожняка, кустарними промислами називають «дрібне, сімейне виробництво товарів на продаж, притаманне землеробському сільському і містечковому населенню як приробіток у вільний від сільськогосподарських занять період» [14, с. 264]. О. Компан зазначає, «промисли, що становили окремі галузі промисловості і зосереджували навколо себе відносно великі групи ремісників-спеціалістів і чорноробів, об'єднаних певним договором, були вищим етапом у розвитку промисловості порівняно не тільки з домашньою промисловістю, а й з цеховим ремеслом» [17, с. 232].

Отже, тісно пов'язаними з ремеслами були різноманітні промисли, якими займалися значна частина містян, а також багато мешканців сіл. Причина, що змушувала селян займатися промислами, здебільшого полягала у їх малоземеллі. Крім того, ця діяльність ставала популярною у період, вільний від сільськогосподарських робіт. Можна говорити, що термін „промисел” слід розуміти в першу чергу як неземлеробську трудову діяльність селянства, метою якої виступають отримання грошових засобів. У певних випадках селянин переставав займатися сільським господарством і просто ставав ремісником. Часто такі селяни виступають у джерелах під назвою „бобилі”. Як ми знаємо, вони не мали власних земельних наділів. Крім того, треба взяти до уваги аграрне перенаселення, характерне для Волині останньої третини XIX – початку XX ст., тому незатребувані в землеробстві трудові ресурси «перетікали» в кустарні промисли.

Проте розглядати селян-кустарів (чи навіть міщан) як суб'єктів підприємницької діяльності, очевидно, не слід, навіть не дивлячись на те, що, на перший погляд, вони займались господарською діяльністю з метою отримання прибутку в результаті використання власного (чи позиченого) капіталу і найманої праці.

Основну відмінність кустарного виробництва від ремісничого у XIX ст. дослідники вбачають в умовах збуту продукції. Якщо ремісники більше працювали на конкретного замовника і безпосередньо із ним формували свої взаємовідносини, то кустарна промисловість, навіть у випадку, коли її продукція була спрямована на ринок, орієнтувалася на абстрактного споживача [14, с. 154].

На Волині були поширені різноманітні промисли: залізорудне виробництво, гутництво, гончарство, селітроваріння, виробництво будівельних матеріалів, ткацтво, деревообробні промисли. Їх розвиток визначався природними і соціально-економічними умовами краю.

Значне місце серед промислів посідало млинарство. Найпоширенішими були водяні борошномельні млини. На повноводних річках їх споруджували десятками. Лише на річці Буг діяло близько 20 гребель з водяним млинами. Безгребельні млини будувалися на невеличких річках (Полонці, Сарні, Зміїнці, Турії, Студенці та інших), в руслах яких було викопано ями («сажі»), де й розміщувалися верхньобійні колеса. Невеликі млини – вишняки – зводилися на рівчаках і працювали лише під час весняних повеней.

Серед водяних млинів були переважно дрібні, що мали по одному або двоє коліс. За підрахунками О. Карліної, у Луцькому повіті на кінець XVIII ст. діяло 143 млини з одним колесом і 36 – з двома, Кременецькому повіті відповідно – 73 і 123, Володимирському – 173 і 52 [16, с. 43]. У млинах, поряд із борошномельними, були й круп'яні та сукновальні ступи, більшість яких зосереджувалося у Кременецькому повіті.

Особливі умови на Волині склалися для розвитку залізорудних промислів: велика кількість місцевого матеріалу, необхідного для побудови металургійних млинів, густа сітка річок, достатні запаси покладів руди. Топонімічні відомості засвідчують такі назви поселень: Рудня, Руда, Димарня, Гамарня, Рудники. Поклади залізної руди тільки на Волині, за неповними даними початку XIX ст.,

займали площу близько 32 тис. квадратних верст. Давно вже тут залізну руду знали у вигляді бурого залізняка, червоного залізняка і болотної руди. Болотна руда, в свою чергу, поділялась на лугову і дернову, або дерновий залізник. Знавці волинських руд свідчили, що остання дуже чиста і легко перероблялась на залізо. Паливом для рудень був ліс, але він швидко знищувався орендарями-спекулянтами, які брали його за безцінь у поміщиків і потім по-варварському знищували [21, с. 124].

Залізоробне виробництво складалося з двох частин – власні підприємства (рудні), або димарні, й кузні. В димарні з болотної руди виварювалося залізо. Одержану крицю проковували механічними молотами й передавали у кузню, де виготовляли різні вироби. В цілому все виробництво (димарня і кузня) називалося руднею. Але досить часто назви цих окремих частин вживалися як синоніми слова «рудня». Залізорудні заклади належали шляхтичам-землевласникам, які здавали їх в оренду або у відкуп рудникам-майстрам. Це пов'язано з тим, що для організації рудної справи потрібно було мати певні технічні знання: вміти знайти місце для побудови рудні, визначати кількість і якість залізної руди, забезпечити виробництво потрібним обладнанням, інколи знайти робочу силу.

На рудні під керівництвом рудника працювали майстри кількох спеціальностей: ковалі, рубачі, димарі, курачі. Вони походили переважно з безземельних селян і працювали за наймом; селились поблизу рудні. В одній рудні пересічно працювало сім робітників. Вироблена продукція збувалась на місцевих ринках. Прибуток, який отримували рудники, за своїми розмірами був малим, але норма прибутку (співвідношення прибутку до затрат виробництва) складала понад 100%. З урахуванням того, що у власників рудень було по кілька залізорудних закладів, то вони отримували значні прибутки. Продуктивність рудень була невеликою. Так, у 1797 р. 104 заклади у губернії виробили 6 579 пудів заліза на суму 96 024 злоті, 2 198 пługів і 66 165 сошників на 8 782 рублів [21, с. 126-129]. У 90-х рр. XVIII ст. на заході Волині діяло п'ять рудень, з них дві – у селах Рудня Кременецького повіту і Мовчанів Володимирського повіту – працювали цілорічно, дві – у селах Рудня і Бодячів Луцького повіту – навесні й восени, одна (у селі Солтис Луцького повіту) – лише під час весняної повені [16, с. 44]. Видобута руда служила сировиною ремісникам, зайнятим обробітком заліза: ковалям, міднярам, слюсарям, золотих і срібних справ майстрам, бляхарям, гвоздям та іншим.

У 1824 р. на Полісся була відряджена експедиція на чолі берг-гауптманом Гельманом для вивчення можливостей розвитку залізорудного виробництва. Керівник експедиції зауважив, що землевласників не цікавить видобуток заліза, бо інші галузі господарства дають більше прибутків, до того ж ліси помітно винищуються. Характеризуючи техніку видобування залізних руд, Гельман писав, що добування залізних руд по всьому Поліссі «відбувається скрізь зовсім одноманітно і просто, з використанням взагалі одних і тих же інструментів: шупа, лома, кайла і лопати» [23, с. 130]. На Волині в 1824 р. він виявив 130 рудень.

Рудних людей Гельман характеризує як особливих. Серед них були вільні та кріпаки. Сільським господарством вони не займалися, кожен з них добував і промивав на день близько 30 пудів руди, або до двох візків. За кожен візок руди з доставкою на підприємство вони одержували по 7–10 коп., залежно від відстані.

Нерідко рудники-кріпосні намагалися офіційно утвердитися як вільні люди. Прикладом може бути історія сімей семи рудників, які працювали на руднях навколо містечка Горошки Житомирського повіту. Вони не вважали себе кріпосними селянами і майже півстоліття добивалися, щоб їх визнали вільними людьми. Масток Горошки нова російська влада конфіскувала в Андрія Дубровського в 1794 р., а наступного року передала у власність Михайлу Голенищеву-Кутузову. Таким чином російський генерал отримав на Волині 19 фільварків і містечко Райгородок; у них мешкало 2 692 селяни, 558 рудників, будників і гутників, 19 вільних людей і 109 осіб шляхетського походження [6, арк. 110-111 зв.]. Робітників у руднях, поташних будах і скляних гутах новий власник, а потім його спадкоємці зарахували до залежних селян, хоча в ревізьких «сказках» 1795 р. вони були записані як вільні люди. „Пошуки свободи” рудниками на початку XIX ст. не увінчались успіхом, бо Сенат у 1815 р. вказав, що „отданных из казны по Величайшему пожалованию разным владельцам рудников считать навсегда за ними во владении” [6, арк. 3 зв.]. Однак рудники продовжували добиватись визнання їх вільними людьми, тим більше, «что из числа общества их вышедшие в другие места живут наравне вольноживущих», тому на початку 1840-х років вони знову звернулись до місцевої влади задовольнити їх вимогу. У 1849 р. Івану Зеленку вдалось передати відповідну просьбу самому царю, коли той проїжджав через містечко Пулини. Бути їхнім адвокатом рудники просили колишнього чиновника з Житомира Чайковського. Саме його волинський прокурор вважав підбурювачем рудників. Справу розглянула Волинська палата карного суду і визнала Чайковського невинним. Після оголошення вироку товариш голови цієї палати Сербинович зауважив Чайковському, щоб той більше не писав ніяких прохань. Чайковський відповів, що має на це право. Тоді Сербинович сказав: «Как только будешь писать, Бог высоко, Царь далеко, а я тебя прикажу взять в тюрьму, то там тебя не только

черти возьмут, но и черви съедят» [6, арк. 264 зв.]. Оскільки просьби від волинських рудників продовжували надходити, то вісім із них було арештовано, а Чайковського вислано в глиб держави [6, арк. 305, 342].

Важливим промислом було виробництво скла – гутництво. Основою гуті була скляна піч, де в спеціальних глиняних горшках (доницях) варилася скляна маса. Найпоширенішими були гуті на одну піч і чотири дониці, але траплялися гуті, що мали дві печі і вісім дониць. У них вироблялося листове скло, звичайний скляний і кришталевий посуд. У виробничому процесі на скляних гутах брали участь робітники 14 професій – шклярі, попелники, осмольники, шуляри (кочегари) та інші. Тут існував відносно розвинутий технічний поділ праці [16, с. 44].

На Волині в 1795 р. існувало вісім скляних підприємств, а в 1797 р. – десять. Із восьми гут, які працювали в 1795 р., дві належали митрополитові, п'ять – поміщикам і одна – каштеляну. Шість підприємств працювало на ринок і два – на власні потреби. Основним продуктом виробництва було просте скло. Все необхідне для виробництва, за невеликим винятком, одержували з мастків власників гут [23, с. 143].

У першій половині XIX століття на Волині працювало 20 гут з річним прибутком понад 23 000 руб. Скло вироблялося в Житомирському, Новоград-Волинському та Кременецькому повітах. Переважна більшість гут працювала на місцевому матеріалі, лише дві – Городельська і Суразька Кременецького повіту отримували матеріал із Корця.

Значного поширення на Волині набуло виробництво будівельних матеріалів – вапна, цегли, будівельного каміння, які, в основному, призначалися для власних потреб. У Волинській губернії в 1795 р. тільки у Ковельському повіті налічувалось 20 дрібних цегелень, які в більшості своїй належали поміщикам, а цегла вироблялась для власних потреб. У Луцькому повіті в 1796 р. налічувалось 16 цегелень, Володимир-Волинському повіті – 20 цегелень, 18 з яких належали поміщикам, одна – старості села Риловичів і одна – духовній особі. Характерно, що в цьому повіті значна кількість цегелень мала вільнонайманих робітників [23, с. 135].

На 1836 р. на Волині працювало 120 цегелень. Вироблена продукція йшла на будівництво гуралень, броварень, млинів та інших господарських об'єктів [3, арк. 18]. Сировиною для волинських цегелень була місцева глина з невеликою кількістю заліза, а цегла з неї виходила жовта і високоякісна. Якщо спочатку цеглу випалювали прямо в ямах біля родовищ глини, то пізніше середній цегельний завод містився в дерев'яній будівлі; там же була піч для випалювання цегли. Паливом служив навколишній ліс або навіть солома. Робили цеглу руками.

Випалення поташу належало до давніх форм переробки деревини і було одним з важливих галузей лісового промислу, до якого входило виробництво смоли, деревного вугілля, гонту, клепок, обручів до бочок та інших матеріалів. Воно відбувалось на майданах – ділянках викорчуваного з цією метою лісу. Навколо майдану зводились примітивні хатини, або «буди», в яких працювали будники. Нерідко на майдані виникало село, мешканці якого виробляли поташ, займалися смолярством, випаленням попелу та іншим лісовим промислом. Поташ – хімікат, який одержували із попелу деревини і використовувався для очищення вовни, вибілювання тканини, для виробництва скла, мила, фарб і пороху. На початку XIX ст. виробництво поташу було зосереджене в Луцькому повіті, неподалік від сіл Кукли, Городок, Борова, Ситниця [16, с. 44]. Особливе місце серед промислів займало селітроваріння. Ще з кінця XVIII ст. на Волині діяло 4 майдани – Берестянський, Звіринський, Липінський та Рудницький.

Важливим промислом на Волині було ткацтво. Домашнє виробництво тканини з конопель та льону забезпечувало потреби сім'ї і досить часто тривало впродовж декількох зимових місяців, вільних від землеробства. Доречно зауважити, що ткацтвом (для домашніх потреб) займалися лише жінки, у той час як професійними ткачами-ремісниками були здебільшого чоловіки [14, с. 158]. Тканини були важливою окрасою інтер'єру помешкання. Узорні рядна, покривала, килимки стелили на лави, постіль та підлогу, скатертину вкривали столи. Кожна родина мала багато рушників: узорчасті, з яскравими орнаментами прикрашали інтер'єр, прості використовувались для господарських потреб. У кожній хаті був ткацький верстат. Ткацтво було поширеним на території усієї губернії, але найбільш розвиненим в Володимирському, Кременецькому, Луцькому та Рівненському повітах. Так, досить багато полотна, рядна, різноманітних рушників ткали жителі села Сільце Володимир-Волинського повіту.

До другої половини XIX ст. з боку держави кустарному виробництву приділялося мало уваги. В цей час у Росії взагалі не було жодного органу, який би контролював або сприяв цьому виду діяльності. Вивчення кустарних промислів здійснювалось лише в межах наукових досліджень, у яких головна увага приділялася теоретичним розробкам. Зокрема, спробам дати визначення що таке кустарне виробництво, а також виявити його основні ознаки [22, с. 102]. При аналізі звітів волинського губернатора ми з'ясували, що кустарне виробництво довгий час не виокремлювалось у самостійну галузь економіки. Із 70-х років XIX ст. в промислових і сільськогосподарських виставках кустарному

виробництву відводяться вже окремі самостійні відділи. Під впливом таких виставок і наукових досліджень цим видом діяльності зацікавилися й урядові органи. У 1872 р. при Міністерстві фінансів була створена Комісія з дослідження кустарної промисловості в Російській імперії. Завданням Комісії було проаналізувати причини відходу сільського населення в міста і неможливість сплачувати всі податки. У березні 1877 р. Комісією була схвалена програма дослідження кустарних промислів, що складалася з 10 пунктів: 1) місцезнаходження, кількість населення; 2) загальна характеристика промислів; 3) історія промислів; 4) економічні умови; 5) зовнішня обстановка і виробництво промислу; 6) учасники виробництва; 7) капітал; 8) збут виробів; 9) санітарні та культурні умови; 10) загальні висновки. Всі кустарні промисли були поділені на вісім груп за технологією виробництва: 1) шкіряні вироби і взуття; 2) вироби з волокна; 3) одяг та вишивання; 4) вироби з дерева, меблі; 5) вироби зі скла, обробка каміння; 6) хімічні вироби; 7) металеві вироби; 8) змішане виробництво [11, с. 86].

Головним завданням Комісії з дослідження кустарної промисловості було дати чітке тлумачення терміна «кустарна промисловість». Після тривалих дискусій члени комісії на засіданні, що відбулося 20 березня 1876 р., запропонували урядові вважати кустарною промисловістю «вид обробної промисловості, що є домашньою справою переважно сільського населення і є, більш-менш, додатковим при веденні сільського господарства» [19, с. 535]. Для неї характерно переважання ручної праці, як сімейної форми організації виробництва, так і використання найманої праці; вона була орієнтована на ринок.

Як бачимо, у цій дефініції немає ніяких елементів, які би відповідали суті підприємництва, тому в період початкової модернізації традиційного суспільства кустарі не належали до класу підприємців. Разом з тим варто зауважити, що такий відомий український економіст другої половини XIX – початку XX ст., як Михайло Туган-Барановський, вважав, що на розвиток кустарних промислів позитивний вплив спочатку мали мануфактури, а потім і фабрики. Вони були для селян, які на них працювали, „школою промислового майстерності, нових прийомів виробництва, технічних новацій” [24, с. 119, 122].

У 1888 р. був прийнятий закон „Про порядок завідування кустарними промислами”, направлений на підтримку дрібного кустарного виробництва [10, с. 122]. Тоді ж У 1888 р. був створений відділ кустарних промислів при департаменті землеробства і сільськогосподарської промисловості Міністерства державних маєностей. Головним завданням новоствореного органу став збір та систематизація інформації про сировину та шляхи збуту продукції.

Із середини 90-х років XIX ст. до вивчення кустарних промислів залучаються губернські статистичні комітети. У 1894 р. спільна робота дає перший результат – створюється кустарний комітет при Відділі сільської економії Міністерства сільськогосподарської статистики. У його руках і було зосереджено керівництво кустарною промисловістю. Протягом 1894-897 рр. вперше робляться спроби провести перепис кустарного населення Російської імперії. У 1900 р. до цієї справи залучається ще й Міністерство фінансів. Під його контролем фабричні інспектори мали зібрати і довести до відома міністерства таку інформацію про місцеві промисли: які є в губернії кустарні промисли і в яких місцевостях; скільки приблизно робітників зайнято в кожній галузі і яка їх продуктивність; звідки надходить сировина для виробництва; куди збуваються кустарні вироби; які кустарні виробництва вимагають державної підтримки; які народні промисли необхідно відродити, виходячи із місцевих умов; які заходи, на думку інспекції, могли би зміцнити існуючі кустарні виробництва і сприяти виникненню нових галузей; яка функція кустарного виробництва визнається найбільш бажаною [9, арк. 1-15].

Урядовими установами була проведена значна робота по збору матеріалів, що стосуються кустарних промислів Російської імперії. Вже з кінця XIX ст. у звітах губернаторів знаходимо окрему главу про розвиток кустарного виробництва. Так, було встановлено, що у Волинській губернії особливо поширеним було теслярство, виготовлення льняного одягу, паркету, рукавичок зі шкіри, закупленої в Житомирі. Також виготовлялися стільці з плетінками віденського зразка. І хоча вони поступалися австрійським, але тим не менш були міцними і користувалися попитом [7, арк. 8-34].

Про урядову зацікавленість кустарними промислами свідчить огляд Волинської губернії за 1905 р., в якому зазначається, що місцеве земство звернуло увагу на функціонування сільської школи, де учні набувають знання з певних видів виробництва. З метою кращого матеріального забезпечення селян варто було б надати можливість селянству розвивати кустарне виробництво, продаж продукції якого давав би додатковий дохід. Тому виникло бажання організувати кустарне виробництво різноманітних виробів і з цією метою необхідно бодай у декількох населених пунктах губернії створити спеціальні школи [8, арк. 4].

Також у звіті волинського губернатора за 1908 р. зазначено, що на Волині добре розвиненими є гончарство та деревообробні промисли [8, арк. 1-2зв.]. Волинські кустарі взяли участь у відомій виставці сільськогосподарської та промислово-ремісничої продукції в Бердичеві у 1901 р. [18, с. 86-87].

Гончарний промисел поширювався там, де залягали поклади необхідної для виробництва глини. У 70–80-х рр. XIX ст. гончарне виробництво було зосереджене у Кременецькому та Овруцькому повітах. Загалом тут налічувалося близько 90 кустарів, які виготовляли глиняний посуд [5, арк. 28]. Загального

поширення набув важкий ножний гончарний круг, що складався з верхнього (меншого) та нижнього (більшого) дерев'яних кругів, з'єднаних спершу дерев'яною, а згодом металевою спицею [15, с. 384].

Наприкінці XIX ст. були віднайдені значні поклади кам'яного вугілля на території Кременецького повіту. Так, у 1885 р. єврей Берко Шаць звернувся до Кременецької міської управи для отримання дозволу на видобуток і переробку кам'яного вугілля. Міська управа відмовила йому і уклала договір з варшавським купцем Юліаном Пенкалі. Останній отримав право 12 років видобувати кам'яне вугілля за умови прокладення залізничного полотна від Кременця до станції Верба [1, арк. 21, 525]. У 1903 р. Кременецьке міське правління надало дозвіл на видобуток кам'яного вугілля, залізної руди та мінералів князю Михайлу Кочубею терміном на 30 років. Він повинен був сплатити 90 тис. руб. сріблом державного мита. Якщо ж під час видобутку буде знайдено благородні метали, то князь повинен був виплатити місту половину їх вартості [2, арк. 19-20].

Розвивався також кам'яנותесний промисел. Обробкою каменю на території Кременецького повіту у 1865 р. займалися 211 майстрів, з яких 105 виготовляли переважно жорна і млинові камені, а 106 – речі господарського вжитку та надгробні пам'ятники [4, арк. 121].

На Поліссі, де був достатній вибір різноманітної деревини і мало ефективного сільського господарство, особливо великого поширення набули деревообробні промисли – лісозаготівля та лісосплав, бондарство, теслярство. Усього на 1914 р. обробкою деревини на Волині займалися 9 293 кустарі, що складало 19% від загальної кількості кустарів губернії. До найбільш масових деревообробних промислів належало бондарство – у ньому було зайнято 5 098 осіб. На Волині розвитку цього промислу сприяла величезна кількість гуралень, броварень та смолярень, які потребували бочок на виготовлену продукцію. До того ж територія Волині була вкрита дубовими лісами, які були найкращим матеріалом для клепки з якої виготовляли посуд. Волинські бондарі виготовляли високоякісні дубові бочки, «кухви», «барила» тощо для потреб броварного промислу. З поступовим занепадом гуральництва у середині XIX ст. волинський бондарний промисел задовольняв потреби місцевого населення і був спрямований на заготівлю клепки на експорт [20, с. 88]. Праця бондаря-кустаря починалася з заготівлі матеріалу. За майстерню була мала шіпка або ж майстрували на подвір'ї під відкритим небом, взимку вся робота переносилась до хати. Асортимент виробленої продукції був різноманітний: бочки, діжки, ложки, миски, кухлі, відра, барила тощо.

Деревообробні промисли на Волині зосереджувались у північних повітах, де зайняті ними кустарі складали близько чверті місцевих дрібних виробників, а в рівненському повіті – навіть третину. Основними осередками деревообробки були такі села: Удовець (виробництво столярних виробів і сільськогосподарських знарядь праці) і Верхи (бондарні вироби) Ковельського, Нудижі Володимир-Волинського, Осова Луцького, Буда Овруцького повітів [13, с. 15-17].

У Волинській губернії в 1905 р. працювали 3 571 коваль і 563 слюсарів, а разом з молотобійцями і горновими, їхніми найманими або з числа родини помічниками, загальна кількість кустарів, зайнятих у металообробних промислах, досягала семи тисяч, а в 1808 р. їх налічувалось 8 204 особи [12, с. 68].

Отже, тісно пов'язаними із ремеслами були різноманітні кустарні промисли, якими займалися значна частина містян, а також багато мешканців сіл, позаяк для селян вони були додатковим заробітком.

Сприятливо позначалися на зростанні кустарного виробництва декілька чинників, з-поміж яких варто виокремити історичну традицію розвитку певного виду кустарного виробництва (млинарства, залізорудного виробництва, гутництва, гончарства), близькість до джерел сировини, сприятливу ринкову кон'юнктуру. Особливо були поширені такі промисли: деревообробка, випалення поташу, виробництво цегли і гончарство, видобуток залізної руди і металообробка, ткацтво, каменотесний промисел.

Список використаних джерел
Державний архів Тернопільської області
(Держархів Тернопільської області)

Ф. 203 Кременецька міська управа, 1834 – 1914 рр.

1. Спр. 9 Справа про відкриття покладів кам'яного вугілля на території Кременецького повіту. 1865 р., 622 арк.
2. Спр. 51 Справа про надання Кочубею Михайлу в оренду міських земель для видобутку вугілля та інших корисних мінералів. 1903 р., 283 арк.

Центральний державний історичний архів, м. Київ
(ЦДАК України)

Ф.442 Канцелярія київського, подільського, волинського генерал-губернатора.

оп. 1

3. Спр. 2040 Відомості про кількість фабрик та заводів Волинської губернії за 1836 р. З рапорту волинського губернатора київському військовому губернатору за 1836 р., 467 арк.
оп. 44
4. Спр. 662 Про кількість фабрик та заводів в Кременецькому повіті за 1865 р. З рапорту кременецького повітового старости київському військовому губернатору від 24 серпня 1865 р., 121 арк.
оп. 52
5. Спр. 435 Про кількість фабрик та заводів у Волинській губернії на 1872 р. Із звіту волинського губернатора київському військовому губернатору від 1 вересня 1873 р., 28 арк.
оп. 150.
6. Спр. 1042 Про просьби осіб, які добиваються волі. 1842-1861, 384 арк.
оп. 537
7. Спр. 183 Про стан заводської та фабричної промисловості в Волинській губернії. Із звіту губернатора за 1883-1885 рр., 46 арк.
оп. 636
8. Спр. 391 Справа про стан промисловості у Волинській губернії. Із звіту волинського губернатора за 1905 р., 18 арк.
Ф.574 Старший фабричний інспектор Київської губернії
оп. 1
9. Спр. 351 Проект положення про нагляд за ремісничими закладами. 1901 р., 160 арк.
10. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 1861. Июля 4 // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб.: тип. II Отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1863. – Т. XXXVI. – Отделение второе. – № 37 204. – С. 122-123.
11. Мещерский А. А. Свод материалов по кустарной промышленности в России / А. А. Мещерский, К. Н. Модзалевский. — СПб.: Тип. Пантелеевых, 1874. – 630 с.
12. Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – СПб.: тип. В. Киршбаума, 1915. – 341 с.
13. Труды Общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. – СПб.: тип. В. Киршбаума, 1914. – Вып. 10. – 402 с.
14. Задорожнюк А.Б. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст. / А.Б. Задорожнюк, О.П. Реєнт. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 270 с.
15. Історія українського селянства: у 2 т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2006. – 631 с.
16. Карліна О. М. Стан розвитку ремесел і промислів у західних повітах Волинської губернії наприкінці XVIII ст. / О. Карліна // Науковий вісник ВДУ: Історичні науки. – Луцьк, 1998. – С. 42-45.
17. Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. / О. С. Компан – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 368 с.
18. Костиця М. Ю. Сільськогосподарська та промислово-ремісничя виставка 1901 р. в Бердичеві / М. Ю. Костиця // Бердичівська земля в контексті історії України: Науковий збірник „Велика Волинь”: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині / відп. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир: МАК, 1998. – Т. 19. – С. 86-87.
19. Кустарні промисли // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2008. – С. 535.
20. Левкович І. Нарис історії Волинської землі (до 1914 року) / І. Левкович. – Вінніпег: накладом «Волинського видавничого фонду», 1953. – 109 с.
21. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні / О. Нестеренко. – АН УРСР. Ін-т економіки. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959-1962. – Ч. 1-2. – Ч. 2: Фабрично-заводське виробництво. – 1962. – 580 с.
22. Ніколенко Ю. Політика уряду Російської імперії по відношенню до селянських промислів у 70 – 90-х рр. XIX ст. / Ю. Ніколенко // Сумська старовина. – № XXVI-XXVII – 2002 – С. 102-105.
23. Нисселович Л. Н. История заводско-фабричного законодательства Российской империи / Л. Н. Нисселович – СПб.: Скоропечатня А. Мучника, 1884. – Ч.2: Законодательство императора Александра I. – [2], II, IV, [2], 160 с.
24. Туган-Барановский М. И. Избранное. Русская фабрика в прошлом и настоящем. Историческое развитие русской фабрики в XIX веке / М. И. Туган-Барановский. – М.: Наука, 1997. – 735 с.

References

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (Derzharkhiv Ternopilskoi oblasti)

F. 203 Kremenetska miska uprava, 1834 – 1914 rr.

1. Spr. 9 Sprava pro vidkryttia pokladiv kamianoho vuhillia na terytorii Kremenetskoho povitu. 1865 r., 622 ark.
2. Spr. 51 Sprava pro nadannia Kochubeiu Mykhailu v orendu miskykh zemel dlia vydobutku vuhillia ta inshykh korysnykh mineraliv. 1903 r., 283 ark.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Kyiv (TsDIAK Ukrainy)

F.442 Kantseliariia kyivskoho, podilskoho, volynskoho heneral-hubernatora
op. 1

3. Spr. 2040 Vidomosti pro kilnist fabryk ta zavodiv Volynskoi hubernii za 1836 r. Z raportu volynskoho hubernatora kyivskomu viiskovomu hubernatoru za 1836 r., 467 ark.
op. 44
4. Spr. 662 Pro kilnist fabryk ta zavodiv v Kremenetskomu poviti za 1865 r. Z raportu kremenetskoho povitovoho starosty kyivskomu viiskovomu hubernatoru vid 24 serpnia 1865 r., 121 ark.
op. 52
5. Spr. 435 Pro kilnist fabryk ta zavodiv u Volynskii hubernii na 1872 r. Iz zvitu volynskoho hubernatora kyivskomu viiskovomu hubernatoru vid 1 veresnia 1873 r., 28 ark.
op. 150.
6. Spr. 1042 Pro prosby osib, yaki dobyvaiutsia voli. 1842-1861, 384 ark.
op. 537
7. Spr. 183 Pro stan zavodskoi ta fabrychnoi promyslovosti v Volynskii hubernii. Iz zvitu hubernatora za 1883-1885 rr., 46 ark.
op. 636
8. Spr. 391 Sprava pro stan promyslovosti u Volynskii hubernii. Iz zvitu volynskoho hubernatora za 1905 r., 18 ark.
F.574 Starshyi fabrychnyi inspektor Kyivskoi hubernii
op. 1
9. Spr. 351 Proekt polozhennia pro nahliad za remisnychymy zakladamy. 1901 r., 160 ark.
10. Высоchaishe utverzhdennoe mnenye Hosudarstvennogo soveta. 1861. Yiulia 4 // PSZ RY. Sobranie vtoroie. – SPb.: typ. II Otdeleniia sobstvennoi E. Y. V. kantseliaryy, 1863. – T. XXXVI. – Otdelenye vtoroie. – № 37 204. – S. 122-123.
11. Meshcherskyi A. A. Svod materyalov po kustarnoi promyshlennosti v Rossyy / A. A. Meshcherskyi, K. N. Modzalevskyi. — SPb.: Typ. Panteleevykh, 1874. — 630 s.
12. Otchetы y yssledovaniya po kustarnoi promyshlennosti v Rossyy. – SPb.: typ. V. Kyrshbauma, 1915. – 341 s.
13. Труды Obshchestva selskoho khoziaistva y selskokhoziaistvennoi promyshlennosti. – SPb.: typ. V. Kyrshbauma, 1914. – Выр. 10. – 402 s.
14. Zadorozhniuk A. B. Promyslove vyrobnytstvo v mistakh i mistechkakh Podilskoi hubernii kintsia KhVIII – pochatku KhKh st. / A. B. Zadorozhniuk, O. P. Reient. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. – 270 s.
15. Istoriia ukrainskoho selianstva: u 2 t. – T. 1. – K.: Naukova dumka, 2006. – 631 s.
16. Karlina O. M. Stan rozvytku remesel i promysliv u zakhidnykh povitakh Volynskoi hubernii naprykintsi XVIII st. / O. Karlina // Naukovyi visnyk VDU: Istorychni nauky. – Lutsk, 1998. – S. 42-45.
17. Kompan O. S. Mista Ukrainy v druhii polovyni XVII st. / O. S. Kompan – K.: Vyd-vo AN URSR, 1963. – 368 s.
18. Kostrytsia M. Yu. Silskohospodarska ta promyslovo-remisnycha vystavka 1901 r. v Berdychevi / M. Yu. Kostrytsia // Berdychivska zemlia v konteksti istorii Ukrainy: Naukovyi zbirnyk „Velyka Volyn”: Pratsi Zhytomyrskoho naukovo-kraieznavchoho tovarystva doslidnykiv Volyni / vidp. red. M. Yu. Kostrytsia. – Zhytomyr: MAK, 1998. – T. 19. – S. 86-87.
19. Kustarni promysly // Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 5: Kon – Kiu. / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. – K.: V-vo «Naukova dumka», 2008. – S. 535.
20. Levkovich I. Narys istorii Volynskoi zemli (do 1914 roku) / I. Levkovich. – Vinnipeh: nakladom «Volynskoho vydavnychoho fondu», 1953. – 109 s.

21. Nesterenko O. O. Rozvytok promyslovosti na Ukraini / O. Nesterenko. – AN URSSR. In-t ekonomiky. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1959-1962. – Ch. 1-2. – Ch. 2: Fabrychno-zavodske vyrobnytstvo. – 1962. – 580 s.
22. Nikolenko Yu. Polityka uriadu Rosiiskoi imperii po vidnoshenniu do selianskykh promysliv u 70 – 90-kh rr. KhIKh st. / Yu. Nikolenko // Sumska starovyna. – № KhKhVI-KhKhVII – 2002 – S. 102-105.
23. Nysselovych L. N. Ystoryia zavodsko-fabrychnoho zakonodatelstva Rosyiskoi ymperyy / L. N. Nysselovych – SPb.: Skorolechatnia A. Muchnyka, 1884. – Ch.2: Zakonodatelstvo ymperatora Aleksandra I. – [2], II, IV, [2], 160 s.
24. Tuhan-Baranovskyi M. Y. Yzbrannoe. Russkaia fabryka v proshlom y nastoiashchem. Ystorycheskoe razvytye russkoi fabryky v KhIKh veke / M. Y. Tuhan-Baranovskyi. – M.: Nauka, 1997. – 735 s.

УДК 378.4(477-25)КУ(091)-057.87:78]”1834/1863”

Тарас Самчук

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834-1863)

У статті розглядаються музичні зацікавлення студентів Університету св. Володимира у контексті культурного життя Києва та довколишнього регіону протягом 1834-1863 рр.

З'ясовано, що найбільшою популярністю в студентському середовищі користувалася інструментальна музика західноєвропейських композиторів. Водночас вихованці університету цікавилися хоровою та українською народною музикою, більше уваги приділяючи народним пісням. Студенти брали активну участь у міському музичному житті в якості слухачів та виконавців. Час від часу вони влаштовували благодійні концерти на користь бідних колег. Гра на музичних інструментах, відвідування концертів були однією з форм студентського дозвілля, які підтверджували високий культурний рівень вихованців університету.

Ключові слова: Університет св. Володимира, Київ, студенти, музика.

Research works devoted to the students of St. Vladimir University usually highlight either specific features of the educational process or some aspects of their everyday life. Student's music interest has been studied to the lesser extent. The article depicts the place of music in the life of St. Vladimir University students in the years 1834-1863. The author points out that the interest to the music developed under the influence of the region's music tradition. Therefore specifics of Right-bank Left-bank Ukraine's music life is analyzed in the article as well. Special attention is paid to Kyiv as the center of music life of the region. Kyiv Contract Fair which took place annually in the second half of January was the main event in the music life of the region. A lot of famous European musicians came to Kyiv with concerts. Among them F. List, A.-F. Servais, A. Dreyschock, J. Schulhoff and others. St. Vladimir University played an important role in music life of the city during the years 1834-1863. The University's hall was one of the most popular concert halls in the city. The students were also provided not obligatory music lessons in the University which were organized by experienced teacher. Nevertheless, small among of students attended these lessons. The students like the most to play and to listen to the instrumental music of European composers. At the same time, students were interested in choral and Ukrainian folk music in particular folk songs. Very often students took part in different concerts. From time to time they also organized charitable concerts to receive some money for the poorest colleagues. This type students' activity helped to consolidate their corporation. And of course, music was one of the students' leisure activities. The fact that the students were familiar with works of fine art showed their high cultural level and belonging to the social elite.

Key words: St. Vladimir University, Kyiv, students, music.

Студентська спільнота займає помітне місце у суспільному житті. Здебільшого дослідники звертають увагу на протестний потенціал молоді, яка навчається у вищій школі. Ми хотіли б подивитися на студентство через призму культурної історії, таким чином виділивши культурну історію студентства оскільки вона заслуговує на детальне висвітлення. Завдяки їй можна розглянути не лише культурно-мистецькі аспекти життя студентської спільноти, а й з іншого ракурсу подивитися на повсякдення, дозвілля, формування світогляду вихованців вищих закладів освіти. Своє дослідження ми розпочнемо з висвітлення музичних зацікавлень студентів Університету св. Володимира протягом 1834-1863 рр. Дослідження ранньої історії студентства на українських теренах допоможе виявити і охарактеризувати особливості студентської спільноти, які їй притаманні навіть сьогодні.

До теми студентських культурних вподобань дослідники вже зверталися. Наприклад, російський історик А. Іванов звернув увагу на специфіку мистецьких зацікавлень студентства Російської імперії

З М І С Т

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Федоришин Микола

ПІВНІЧНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА
У СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Паславська Наталія

КЕРІВНИЦТВО КРАВЕЦЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ ЛЬВОВА В XVI-XVIII СТ.:
ЦЕХМІСТРИ, СТОЛОВІ ТА СТАРШІ МАЙСТРИ 8

Смерека Богдан

ВОЛОЦА – ЛУЦА – КОРИТКІВ: ДО ІСТОРІЇ ДВОХ НЕВДАЛИХ ЛОКАЦІЙ
ОДНОГО МІСТЕЧКА В ПЕРЕМИШЛЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ В XVII СТ. 12

Гурбик Андрій

КОЗАЦЬКА ЗВИЧАЄВО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО- КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 21

Шеретюк Руслана, Стоколос Надія

МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ЧЕРНЕЧИХ ОРДЕНІВ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНИ (XVII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.):
СУТНІСТЬ, СПРЯМОВАНІСТЬ, НАСЛІДКИ 27

Візітів Юлія, Рогожина Катерина

ВИБРАНІ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКІ КАРТВЕЛІ ДОБИ РОМАНТИЗМУ
(XVIII–XIX СТОЛІТТЯ) 33

Мартинчук Світлана

КУСТАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ВОЛИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ. 39

Самчук Тарас

МУЗИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1863) 47

Проців Олег

ГОСПОДАРСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВЕДЕННЯ РАКІВ У ГАЛИЧИНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 52

Левчук Ірина

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРОСВІТНИЦЬКО-ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. 57

Прищепя Олена

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ В ПРИШВИДШЕННІ ТЕМПІВ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
ПОВІТОВИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) 62

Галуха Любов РОЗВИТОК ЧОРНОСОТЕННОГО РУХУ НА ВОЛИНІ 1905–1914 рр.: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	69
Давидюк Руслана, Микитюк Тетяна «ПОВОРОТНИЦТВО» ДО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ФАКТОРА	74
Бородинська Ліна ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ	82
Павлова Олександра «КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» КИЇВСЬКИЙ УКРІПЛЕНИЙ РАЙОН. ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ КИЄВА, СТВОРЕНИХ 1929–1941 РОКАХ	88
Карпуніна Тетяна, Одарчук Тетяна УКРАЇНА В ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	91
Малежик Дмитро ДІЯЛЬНІСТЬ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ІЗ РОЗВ’ЯЗАННЯ МОВНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У 1960-х рр.	101
Грубінко Андрій ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	105
Ліннік Юрій МОДЕЛЬ СПІВІСНУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)	110
Томчук Любов ПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В КУЛЬТУРІ	113
РОЗДІЛ 2.	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Озимчук Олег СТРАТЕГІЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ У ФРАНЦІЮ (1346-1347) АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕДУАРДА III	117
Константинов Валентин СИТУАЦІЯ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЖЕСТВА В КОНЦЕ 1615 НАЧАЛЕ 1616 ГОДА	123
Ціватий Вячеслав ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФІНАЛ ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ (1618–1648): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	127

Кукса Александр БЕЛАРУСЬ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ П. СКОРОПАДСКОГО	135
Щавлінський Микола БІЛОРУСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА І РОЗВИТОК БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В 1918 РОЦІ	138
Хахула Любомир 1918 РІК В УКРАЇНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ (1989–2015)	143
Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна КОРАН ТА ЕТИЧНІ ПРИПИСИ ІСЛАМУ	148
Срібняк Ігор ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ УНР У ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕБІГ КОНФЛІКТУ МІЖ ЦЕНТРАЛЬНИМ ПРАВЛІННЯМ ТА ТАБОРОВИМИ ФІЛІЯМИ (1923 р.)	152
Науменко Олена РЕПАТРІАЦІЯ ГРОМАДЯН СРСР З ТАБОРІВ DPs: НАПРАЦЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД (1944–1946 рр)	157
Опанасюк Тетяна РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1989 – ПОЧАТОК 1991 рр.)	162
Панченко Андрій ПАРТІЇ, «ВИСІВ У ПОВІТРІ» НА ПОРОЗІ ОДНОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ БССР	167
Мартинчук Інна РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)	171
Олюнина Ирина РАЗВИТИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ПРИГРАНИЧНЫХ РАЙОНАХ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	179
Сєвєрова Ольга, Биков Александр ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО МІФУ	182
Санжаревський Олег ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	186
РОЗДІЛ 3.	
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищєна Богдан ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА МІСТА РІВНОГО У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ – НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.	191

<i>Антипчук Надія</i> МАЛОДОСЛІДЖЕНИЙ КРАЙ В ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНИ	204
<i>Михальчук Роман</i> ПРОДАЖ МАЙНА ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ В КОСТОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКІЙ УПРАВІ	209
<i>Алексійчук Лариса</i> САНІТАРНИЙ ПУНКТ / ШПИТАЛЬ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ЗАГРАВА» У СЕЛІ ТИННЕ НА САРНЕНЩИНІ	214
<i>Данильчук Віталіна</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У МІСТІ РІВНЕ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	219
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Блануца Андрій</i> ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	226
РОЗДІЛ 5. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
<i>Шеретюк Валерій</i> ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ НА ФЕНОМЕН «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ» 1968 р. (Рец.: Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія / Р. М. Постоловський, І. О. Десятничук, А. В. Слесаренко, І. В. Філіпчук; за ред. Р. М. Постоловського. – Рівне: Видавець О.Зень, 2018. – 240 с.: іл.)	234

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 30

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2018 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Замовлення № 226/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. – Вип. 30. – Рівне, 2018. – 241 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018